

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ В УСЛОВИЯТА НА СВЕТОВНА ИКОНОМИЧЕСКА КРИЗА. ЕМПИРИЧЕН АНАЛИЗ

Гл. ас. д-р Марин Гешков

Катедра по индустриален бизнес

Университет за национално и световно стопанство - София

Резюме

Икономическата криза, възникнала най-напред в САЩ (2008 г.) и преминала отвъд океана, в началото на 2009 г. засяга всички европейски страни, включително и предприятията в българската икономика. Целта на изследването е да се направи емпирична оценка на състоянието на българската икономика на макро равнище в периода на икономическата криза след 2009 г. и да се отговори на въпроса: засегна ли икономическата криза българската икономика? Разглеждаме динамиката на определени макроикономическите показатели като изменение на БВП на глава от населението, изменение на процента на безработицата, изменение на процента на инфлацията и т. н. и на базата на тези показатели правим изводи и обобщения за икономическото състояние на българската икономика. Докладът ще бъде организиран както следва: 1. Въведение, 2. Канали на пренос на отрицателните ефекти на световната икономическа криза, 3. Влияние на световната икономическа криза върху българската икономика. Емпиричен анализ, 4. Заключение.

Ключови думи: производство, потребление, безработица, канали на пренос.

BULGARIAN ECONOMY IN THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS. EMPERICAL ANALISIS

Chief assist. prof. Marin Geshkov, PhD

University of National and World Economy - Sofia

Abstract

The economic crisis that occurred first in the United States (2008), gradually moved across the Atlantic and from the beginning of 2009 severely affected all European countries, including Bulgarian companies. The aim of our research

is an empirical assessment of the Bulgarian economy on macro level during the economic crisis post 2009. We considered the dynamics of specific macroeconomic indicators such as the changes in GDP per capita, changes in unemployment rate, changes in inflation rate and so on. Our report will be organized as follows: 1. Introduction, 2. Transmission channels of the negative effects of the global economic crisis, 3. The Impact of the Global Crisis on Bulgarian economy. Empirical analysis, 4. Conclusion.

Keywords: production, consumption, unemployment, transmission channels.

1. Въведение

В края на 2007 и началото на 2008 г. американската икономика изживява първите сигнали на икономически застой. Наблюдават се обезпокоителни явления като нарастващи нива на безработицата и намаляване на brutния вътрешен продукт. Въпреки усилията на американското правителство да стабилизира икономиката на страната, икономическите проблеми продължават да се задълбочават (Tridico, 2011). Октомври 2008 г. идва с ривът на американските парични пазари, последван от пълен хаос на пазарите за недвижими имоти. В резултат на това много американци губят своите къщи поради невъзможност да изплащат месечните вноски по ипотеките. Започналата като финансова и ипотечна криза, кризата постепенно обхваща всички сектори на американската икономика, водейки до сериозно намаляване на brutния вътрешен продукт и на доходите на населението и до достигане до незапомнени от американската нация нива на безработицата - до 11%, при характерните за американската икономика 3-4% (Claessens, Tong, Wei, 2011). В края на 2008 година в САЩ вече се говори за национална икономическа криза, сравнявана по мащаби с Голямата депресия от 1930 г. В своята студия, озаглавена “Световната икономическа криза и България”, проф. Иван Ангелов обобщава основните причини за Световната икономическа криза. Комплексът от причини според него включва:

- Бизнес циклите;

- Сляпата вяра в пазарната саморегулация;
- Отстраняване на държавата от участие в управлението на икономиката;
- Раздутите до степен на самообслужване финансови пазари;
- Фундаментални глобални диспропорции, особено между натрупване и потребление в различни части на света;
- Нелогични резки глобални колебания в цените на важни борсови стоки, особено на горивата и храните;
- Управленското финансово-икономическо поведение на правителствата на САЩ и на американските корпорации;
- Глобализацията.

В началото на 2009 г. националната икономическа криза на САЩ напуска пределите на страната и постепенно обхваща голяма част от света, в това число и страните от Европейската общност. В средата на 2009 г. светът заговоря за Световна икономическа криза. Засегна ли икономическата криза българската икономика? Какви са предизвикателствата, породени за българската икономика в условията на икономическа криза?

Нашето изследване се опитва да даде отговор на този въпрос.

2. Канали на пренос на отрицателните ефекти на световната икономическа криза

За да изясним засегна ли икономическата криза, започнала в САЩ и пренесла се в Европа, българската икономика, трябва да се запознаем с каналите, по които тя се разпространи от Съединените щати към страните на стария континент и дали тези канали успяха да я доведат до България. В своята статия “From Financial Crisis to the Real Economy. Using Firm Level Data to Identify Transmission Channels” Claessens, Wei и Tong (2011) правят задълбочен и подробен анализ на каналите, по които започналата в Съединените щати икономическа криза се пренесе в Европа. По-долу следва кратко представяне на изводите и резултатите, дадени от авторите.

Claessens, Wei и Tong си поставят за цел да изследват каналите за разпространение на икономическата криза от САЩ до стария континент. За постигането на целта си, Claessens, Wei и Tong (2011) използват данни на ниво фирми, които им позволяват да разграничат различните предавателни канали, по които кризата се разпространява извън пределите на Щатите и засяга и други страни. Авторите установяват три възможни канала: финансов канал, канал на вътрешното търсене и търговски канал. За да извършат своя анализ, те изолират всеки от каналите и разглеждат неговата сила поотделно. Например, за да изолират предаване по финансов канал, авторите използват следната идея: ако намаляването на наличния кредит засяга производителността на фирмите, то фирми, които разчитат предимно на външно финансиране и инвестиции, ще бъдат засегнати в най-голяма степен за разлика от тези фирми, които разчитат по-малко на външно финансиране. По същия начин се изолира търговският канал - като се вземе предвид, че свиването на търговията би повлияло на онези фирми, които разчитат предимно на външната търговия. И накрая, ако кризата е причина за вътрешния срив на търсенето и потреблението, това ще се прояви най-вече при тези фирми, които са по-чувствителни към търсенето и потреблението в сравнение с онези фирми, които са по-малко чувствителни към тях. По-нататък Claessens, Wei and Tong разработват емпиричен модел, за да обхванат промените при производителността на фирмите, дължащи се на икономическата криза. На следващия етап авторите съотнасят производителността на фирмите към производителността на страната, в която се намират фирмите. Например фирмите, опериращи в по-отворени към търговията страни, са по-склонни към търговски и финансови сътресения. Авторите разглеждат взаимодействието между фирмените функции и функциите на страната, в която фирмата оперира. За да установят до каква степен фирмите са засегнати от промените в местните и международните финансови условия, авторите се спират на степента на интеграция на икономиката на страната в международна финансова среда и зависимостта

на фирмите-производителки от външно финансиране. Специално внимание е отделено на следните характеристики на икономиката на съответната държава: финансова откритост, относителност на вътрешното търсене, степен на отвореност към външната търговия и ниво на вътрешнодържавно финансово развитие. За да се анализира ефектът на променливите, изброени по-горе, върху фирмената, както и върху държавната производителност, Claessens, Wei и Tong изграждат регресионен модел и изследват фирмената производителност при следните променливи: фирмена финансова зависимост, фирмена чувствителност, фирмена търговска чувствителност и контролна променлива. Авторите използват годишни данни, които включват 42 развити страни и нововъзникващи пазари. Ключови зависими променливи са промените за периода от 2007-2008/2009 г. в три съотношения: фирмена печалба, продажби-активи и инвестиции-активи. Анализирайки данните, Claessens, Wei и Tong отчитат, че в сравнение с фирмената печалба, фирмените инвестиции намаляват на един по-късен етап от кризисния период. Като следваща стъпка авторите разработват две критерия, по които да отчитат финансовата зависимост на фирмата, а именно: вътрешна зависимост от външно финансиране за инвестиции и вътрешна зависимост от външно финансиране за оборотен капитал. С помощта на тези две променливи, те дефинират действителното използване на външно финансиране за оборотен капитал, както и действителното използване на външно финансиране за фирмени инвестиции. Авторите изчисляват тези променливи въз основа на актуални данни за фирмените представяния, като определят и медианите на тези променливи за периода 2006-2007. Използвайки тези фирмени индикатори, авторите определят дали фирмите, които са били по-зависими от външно финансиране преди кризата, са по-силно засегнати от глобалната криза. На следващия етап Claessens, Wei и Tong дефинират техния индекс за относителна фирмена чувствителност към свиването на потребителското търсене. Авторите отбелязват, че ефектът на икономическата криза върху потребителското търсене може да

варира в зависимост от вида на продукта и на сектора. Claessens, Wei и Tong определят и техния предкризисен индекс, дефиниран като еластичност на фирмените продажби към БВП на държавата, в която фирмата оперира, като този индекс е изчислен за времето от шест години преди началото на икономическата криза, т. е. за периода 2000-2006. След което авторите създават и променлива на ниво сектор, която обхваща фирменото участие в търговията. Тази променлива отчита чувствителността на фирмата към резки изменения (шокове) в областта на търговията. За да обхванат магнитута на чувствителност на фирмата към шокове в търговията, те регресират изменението на годишните продажби на фирмата към процентното изменение на експорта на страната, в която фирмата се намира за периода от 2000 до 2006 г. Тази променлива на ниво фирма е различна за различните фирми, сектори и страни. По отношение на измененията във фирмената печалба резултатите от регресията показват, че има значителна взаимовръзка между финансовото развитие на страната, в която фирмата се намира и инвестициите, направени във фирмата. Claessens, Wei и Tong отчитат и значително взаимодействие между измененията в капиталовите разходи на фирмата и финансовата зависимост на страната, в която фирмата се намира, т. е. промените в икономиката на страната, предизвикани от изменения във финансовия канал по време на икономическа криза, имат отражение върху финансовата дейност на фирмата, а също така и върху фирмената печалба и фирмените продажби. По този начин фирмите с ниски печалби трябва да придобият по-голямо външно финансиране. Накрая авторите отчитат статистическа зависимост между чувствителността на фирмата към търговията и измененията на фирмените продажби и капиталови разходи. В заключение Claessens, Wei и Tong изследват измененията на три основни променливи, които характеризират представянето на фирмата по време на кризисния период, а именно: продажби, печалби и капиталови разходи. Авторите изследват връзките между представянето на фирмата и икономиката на страната, в която фирмата оперира. За

тази цел Claessens, Wei и Tong използват данни за 7772 фирми и 42 страни. Според авторите, измененията в икономиката на страната се предават и влияят върху икономическото представяне на фирмата чрез три канала на трансфер, а именно: търговски канал, канал на търсенето и финансов канал. Claessens, Wei и Tong отчитат, че каналът на търговия играе най-значителна роля в предаването на измененията в икономиката на страната, които от своя страна влияят върху представянето на фирмата. Авторите посочват, че за пълно оценяване на ефекта на глобалните връзки върху благосъстоянието на фирмите и страните, в които фирмите се намират, трябва да се извърши изследване и на допълнителни икономически аспекти. Например, един от важните икономически аспекти, които трябва да бъдат анализирани, е как различните форми на глобалните връзки влияят върху фирмените ограничения за външно финансиране и степен на икономически растеж преди кризата. Claessens, Wei и Tong запазват този анализ за бъдещи изследвания.

3. Влияние на световната икономическа криза върху българската икономика. Емпиричен анализ

За да установим какъв е ефекта на световната икономическа криза върху българската икономика, разглеждаме изменението на четири основни макроикономически показатели като БВП на глава от населението, измерен в щатски долари, изменение на безработицата в проценти, изменението на инфлацията в проценти и изменението на средната работна заплата в лв. Разглеждания от нас период обхваща т.нар. кризисен период. Тъй като за начало на икономическата криза в Европа и в частност България се счита началото на 2009 година, разглеждания от нас период обхваща времето от началото на 2009 г. до 2011 г., като данните са дадени в таблица 1.

Таблица 1

България

Година	2009	2010	2011
БВП/глава от населението US \$	12 600	13 500	13 800
% на безработица	9.1	9.2	9.6
Инфлация	1.6	4.4	4.2
Средна работна заплата лв.	554.78	570.30	594.08

<http://www.indexmundi.com>; <http://www.trudipravo.bg>

За периода 2009 – 2011, българският БВП на глава от населението показва леко увеличение от 12 600 щатски долара за 2009 до 13 800 долара през 2011 г., или увеличение от 9.5%. За същия период процентът на безработица се е увеличил от 9.1 на 9.6%, което съответства на увеличение от 0.5%. За периода 2009 - 2011 инфлацията е нараснала от 1,6% през 2009 г. до 4,2% през 2011 г. или увеличение от 2,6%. За периода 2009 - 2011 средната работна заплата бележи ръст от 7.08%, нараствайки от 554.78 лв. за 2009 г. до 594.08 за 2011 г.

В кризисния период след 2009 г. българската икономика продължава да бележи ръст, като брутният вътрешен продукт на глава от населението нараства и за годините след 2009 г. Нарастването на безработицата е изключително малко, едва с 0.5% за период от три години. Инфлацията бележи съвсем лек ръст, който е по-скоро съобразен с годишните нива на производство, отколкото е резултат от икономическата криза. Средната работна заплата продължава да бележи ръст дори и след 2009 г., показвайки растеж от близо 7% при инфлация от 2.6%. Анализът на дадените в табл. 1. данни показва, че българската икономика продължава да бележи икономически растеж дори и в годините на икономическа криза или българската икономика е много слабо засегната от негативните последици на икономическата криза. Според редица икономисти една от основните причини е именно спецификата на преноса на отрицателните ефекти на икономическата криза, започнала в Съединените щати,

към страните от европейския континент. Както беше отбелязано в изследването на Claessens, Wei и Tong (2011), един от основните канали за пренос на ефектите от икономическата криза е така нареченият финансов канал на трансфер. За разлика от банковите системи на повечето западно европейски страни, банковите системи на страните от бившия Източен блок все още не са напълно свързани с банковата система на САЩ. Ето защо редица икономисти смятат, че негативните аспекти на икономическата криза, започнала в американската икономика, които се трансферират през финансовия канал, засягат много по-силно банковите системи на страните от западна Европа, отколкото банковите системи на страните от бившия Източен блок. Именно това е една от основните причини негативните ефекти от световната икономическа криза да не се чувстват до такава степен в България. Към тази основна причина за продължителния икономически растеж на България бихме могли да добавим и още няколко.

Първо, отличната фискална политика и финансова дисциплина, демонстрирана от страна на Българската народна банка в последните няколко години.

Второ, умелото своевременно и пълноценно усвояване на европейски фондове по различни проекти по програми на Европейския съюз, които се отразяват благоприятно на българската икономика.

Трето, смелите, ефективни и навремени инвестиционни решения от страна на едни от най-големите представители на българският бизнес, като за пример бихме могли да посочим успешните крупни инвестиции, направени в последните няколко години, а именно: “Проектиране и изграждане на Корпус за едро трошене №3” и оптимизация на транспорта на рудата от пионера на минната индустрия завод “Елаците-Мед“ АД, както и направената милионна инвестиция при закупуването на нов плаващ док от една от най-големите кораборемонтни компании в България, “КРЗ Одесос” АД - гр. Варна.

4. Заключение

Икономическата криза, възникнала най-напред в САЩ (2008 г.), постепенно преминава отвъд Атлантика и от началото на 2009 г. силно засяга всички европейски страни, включително и част от предприятията в българската икономика. Негативните ефекти на Световната икономическа криза водят до сериозно намаляване на обема на производството и респективно на продажбите на голям брой европейски и български фирми. Засегна ли Световната икономическа криза българската икономика? За да дадем отговор на този въпрос, изследвахме изменението на макроикономическите данни, характеризиращи българската икономика за периода 2009 - 2011 г. Анализът на данните показва, че българската икономика бележи икономически растеж дори и в периода на икономическа криза. Като основна причина може да се отбележи независимостта на българската банкова система от банковата система на първоизточника на икономическата криза, а именно банковата система на САЩ, което не позволява на негативните последиствия от икономическата криза да се трансферират по финансов канал и да засегнат българската икономика. Към предпоставките за постигане на икономическа стабилност на българската икономика може да се добави и отличната финансова дисциплина, както и успешните инвестиционни решения от страна на българската държава. Следването на тази стратегия би довело до увеличаване на темпа на производство на българските предприятия, както и до стабилен тренд на растеж на българската икономика за в бъдеще дори и в условията на икономическа криза.

Използвана литература

1. TRIDICO, P., Financial Crisis and Global Imbalances: Its labor market Origins and the Aftermath, Cambridge Journal of Economics, 2012 vol. 36, 17-42 p.
2. CLAESSENS, S., TONG, H. and WEI, S., From the Financial Crisis to Real Economy: Using Firm Level Data to Identify Transmis-

sion Channels, Working paper 17360, NBER Working Paper Series. 2011.

3. Ангелов, И., Световната икономическа криза и България, Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2010.

4. Национален статистически институт, София, България www.nsi.bg.

Контакти:

Марин Веселинов Гешков

E-mail: marin_geshkov@yahoo.com